

VRATA PERCEPCIJE, RAJ I PAKAO

Oldos Haksli

Vrata percepcije

Ludvig Levin, nemački farmakolog, je 1886. godine objavio prvu sistematičnu studiju o kaktusu koji će kasnije poneti njegovo ime. Do tada je Anhalonium Lewinii bio nepoznat nauci mada je još iz drevnih vremena u primitivnoj religiji Indijancima iz Meksika i jugozapadne Amerike predstavljao saputnika i prijatelja. Zapravo, predstavljao je mnogo više od toga. Iskazano rečima jednog od prvih Španaca koji su posetili Novi Svet, "oni jedu koren koji zovu pejotl, a koji štiju kao da je neko božanstvo".

Zašto su ga štovali kao da je neko božanstvo postalo je jasno kada su eminentni psiholozi kao što su Jen , Hevlok Elis i Vir Mičel počeli da eksperimentišu sa meskalinom, aktivnim sastojkom pejotla. Istini za volju, ne bi se baš moglo reći da su se pretvorili u njegove bespogovorne štovatelje, ali svi su jednoglasno proglasili meskalin sasvim jedinstvenim među opojnim sredstvima. Kada se uzme u odgovarajućoj dozi, meskalin menja svojstva svesti u većoj meri od bilo koje druge supstance kojom farmakologija raspolaže, a ipak je manje otrovan.

Istraživanjima u vezi sa meskalinom, ljudi se bave s vremena na vreme još od doba Levina i Hevloka Elisa. Ne samo što su izdvojili ovaj alkaloid, hemičari su naučili i kako da ga sintetišu, tako da više ne zavisimo od oskudnog i nesigurnog roda pustinskih kaktusa. Psihijatri su uzimali meskalin u nadi da će na taj način iz prve ruke postići razumevanje mentalnih procesa svojih pacijenata. Radeći, nažalost, na suviše malom broju subjekata, i to pod okolnostima koje se nisu dovoljno razlikovale među sobom, psiholozi su imali prilike da posmatraju i zabeleže neke od neobičnijih aspekata ovog sredstva. Neurolozi i fiziolozi su otkrili ponešto o mehanizmima njegovog delovanja na centralni nervni sistem, a barem je jedan filozof po zanimanju uzeo meskalin nadajući se da će mu to omogućiti da donekle rasvetli prastare nerešene zagonetke, kao što su položaj i mesto uma unutar prirode, ili odnos između mozga i svesti.

Međutim, niko nije otišao dalje od toga sve do pre dve ili tri godine kada je primećena jedna nova činjenica, koja je verovatno od velikog značaja. Zapravo, ta činjenica je nekoliko decenija svima bila ispred nosa; međutim, niko je nije primetio sve dok mladi Englez, psihijatar, koji sada radi u Kanadi, nije zapazio neobičnu sličnost meskalina i adrenalina u hemijskom sastavu. Dalja istraživanja otkrila su da se lizerginska kiselina, izuzetno moćan halucinogen koji se dobija iz raževe glavnice ili izrodice (ergot), nalazi u sličnom biohemijskom odnosu sa njima. Tada je došlo i do otkrića da adrenohrom, koji je posledica raspadanja adrenalina, može da dovede do mnogih simptoma koji se javljaju kod opijenosti meskalinom.

Međutim, adrenohrom se verovatno spontano javlja u ljudskom telu. Drugim rečima, svako od nas je sposoban da stvori hemijsku supstancu za koju se zna da u malim dozama dovodi do dubokih promena u svesti. Neke od tih promena slične su onima koje se odigravaju kod šizofrenije, te kuge koja je obeležila dvadeseti vek. Da li duševni poremećaj možemo pripisati poremećaju u hemiji organizma? I da li sam hemijski poremećaj možemo pripisati psihološkim problemima koji utiču na nadbubrežne žlezde, proizvođače adrenalina? Bilo bi brzopleto i preuranjeno da to potvrdimo. Najviše što možemo da kažemo jeste da prima facie izgleda da tu ima nečega. U međuvremenu, putokazi se uporno slede, a detektivi - biohemičari, psihijatri, psiholozi - pomno prate tragove.

Čitav niz okolnosti, za mene neobično srećnih, doveo je do toga da sam se proleća 1953. godine našao posred njihovog puta. Jedan od detektiva došao je poslom u Kaliforniju. Uprkos tome što je meskalin bio proučavan već sedamdeset godina, on je na raspolaganju imao još uvek smešno oskudan psihološki materijal, i žarko je želeo da ga proširi. Ja sam se tu zatekao, a bio sam voljan, čak revnosno spreman, da mu budem zamorče. Tako se i desilo da sam, jednog lepog majskog jutra, progutao četiri desetine grama meskalina rastvorene u pola čaše vode, i seo da čekam posledice.

Svi mi živimo zajedno, činimo nešto jedni drugima i odgovaramo na podstreke jedni drugih; ali smo uvek i u svim okolnostima sami. Mučenici ulaze zajedno u arenu; na krstu ih razapinju same. Ljubavnici u zagrljaju očajnički pokušavaju da svoje odvojene zanose spoje u jedinstveni transcendentni doživljaj; uzalud. Samom svojom prirodom svaki otelovljeni duh osuđen je da pati i uživa u samoći. Osećaji, uvidi, maštanja, osećanja - svi oni su pojedinačni i lični i ne mogu da se saopšte drugima, osim putem simbola i iz druge ruke. Možemo da razmenjujemo obaveštenja o doživljajima, ali nikada same doživljaje. Od porodice do nacije, svaka grupa ljudi samo je društvo pojedinačnih univerzuma.

Većina pojedinačnih univerzuma u dovoljnoj su meri slični jedni drugima da može da dođe do razumevanja putem zaključivanja, ili čak do uzajamne empatije ili "uosećavanja". Na taj način, sećajući se sopstvenih žalosti i poniženja, možemo da saučestvujemo sa drugima u sličnim okolnostima, možemo da se stavimo (uvek, naravno, u pomalo pikvikovskom smislu) na njihovo mesto. Međutim, u nekim slučajevima opštenje između univerzuma je nepotpuno, ili čak i nepostojeće. Um je nešto posebno, a mesta na kojima obitavaju duševno bolesni i izuzetno nadareni su toliko drugačija od mesta gde žive obični ljudi da skoro nema, ili zaista i nema, zajedničkog polja sećanja koje bi poslužilo kao osnova za razumevanje ili saosećanje. Reči se izgovaraju, ali ništa ne govore. Stvari i događaji na koje se simboli odnose pripadaju oblastima iskustva koja se uzajamno isključuju.

Videti sebe onako kako nas drugi vide, dar je koji ima veoma lekovita svojstva. Skoro isto toliko važna je i sposobnost da vidimo druge onako kako oni vide sebe. Ali, šta ako ti drugi pripadaju nekoj drugačijoj vrsti i nastanjuju univerzum koji nam je skoro u potpunosti tuđ? Na primer, kako neko zdrav može da sazna kako se zapravo oseća neko ko je lud? Ili, pošto ne možemo da se ponovo rodimo kao vizionari, medijumi ili muzički geniji, kako ikada možemo da posetimo svetove koji su bili dom Blejku, Svedenborgu, ili Johanu Sebastijanu Bahu? I kako čovek, na samim granicama ektomorfije i cerebrotone, može da ikada stavi sebe na mesto nekoga na granicama endomorfije i viscerotone, ili da, izuzev unutar određenih, jasno omeđenih područja oseti isto što i neko ko je na granicama mezomorfije i somatotone? Pretpostavljam da su za nepomirljive bihevoriste takva pitanja besmislena. Ali, za one koji teoretski veruju u ono što u praksi znaju da je istinito - naime, da doživljaj ima i unutrašnju stranu, a ne samo spoljašnju - ovi ovde postavljeni problemi su pravi problemi, i utoliko su ozbiljniji što su neki od njih potpuno nerešivi, a nekima rešenje može da se nađe samo u izuzetnim okolnostima i to metodima koji nisu svima dostupni. Samim tim, savršeno je sigurno da ja neću nikada saznati kako to izgleda biti Ser Džon Falstaf ili Džo Luis. Međutim, s druge strane mi se uvek činilo da bih, putem hipnoze, na primer, ili autohipnoze, ili time što bih uzeo neko odgovarajuće opojno sredstvo, mogao u tolikoj meri da promenim svoj uobičajeni modalitet svesti, te da bi mi to omogućilo da spoznam, iznutra, o čemu to govore neki vizionar, ili medijum, pa čak i mistik.

Iz onoga što sam ranije pročitao o iskustvima sa meskalinom, bio sam unapred ubeđen da će me to opojno sredstvo odvesti, makar na samo nekoliko sati, u onu vrstu unutrašnjeg sveta kakvu opisuje Blejk. Međutim, to što sam očekivao nije se odigralo. Mislio sam da ću da ležim i zatvorenih očiju posmatram vizije šarenih geometrijskih slika, oživljene arhitekture ukrašene draguljima i lepe kao iz bajke, predela sa polubožanskim likovima, simboličkih drama koje neprestano trepere na samoj ivici konačnog otkrovenja. Međutim, bilo je očigledno da nisam uzeo u obzir posebnosti moje mentalne postavke, kao ni činjenice moje naravi, obuke i navika.

Oduvek mi je, koliko mi daleko sećanje seže, predstavljanje slikama išlo veoma slabo. Reči, pa čak i pune značenja, reči pesnika, ne pobuđuju slike u mom umu. Nikakve vizije ni slike ne dočekuju me i ne ispraćaju, dok padam u san. Kada se nečega prisetim, taj događaj ili predmet ne predstavi mi se tako da ga jasno, živo vidim. Tek uz napor volje mogu da izazovem ne baš jasnu i određenu sliku onoga što se desilo juče popodne, ili predstavu Lungarna onako kako je izgledao pre nego što su mostovi srušeni, ili ulice Bejsvoter, dok su još svi autobusi bili zeleni i majušni, a vukli su ih stari konji brzinom od pet kilometara na sat. Međutim, tim slikama nedostaje i ponoć i sopsveni, autonomni život. One su u istom odnosu prema stvarnim, viđenim predmetima u kom su i Homerovi duhovi naspram ljudi od krvi i mesa, koje su dolazili da posete u senkama. Tek kada imam

visoku temperaturu moje mentalne predstave počnu da žive nezavisno od mene. Onima kod kojih je sposobnost za vizuelizaciju velika, moj unutrašnji svet mora da izgleda čudno siv, ograničen i nezanimljiv. Takav je bio svet - bedan i jadan, ali moj - koji sam očekivao da vidim preobraženog u nešto ni izdaleka nalik sebi.

Promena koja se zapravo odigrala u tom svetu nije bila korenita, ni u kom smislu te reči. Pola sata pošto sam progutao meskalin postao sam svestan lagane igre zlatnih svetala. Malo kasnije, raskošne crvene površine nadimale su se i širile iz jarkih prepletaja energije koji su trepereli nekim svojim životom, neprestano se menjajući i čineći stalno nove šare. Drugi put, kad sam sklopio oči otkrile su mi se složene sive strukture, unutar kojih su se bledoplavičaste lopte pojavljivale, zgušnjavale, očvršćavale, i bešumno nestajale prema gore, izvan vidokruga. Ali ni u jednom trenutku nisam video lica, ni oblike ljudi i životinja. Nisam video ni predele, ni ogromne prostore, ni čarobno rastinje i pretvaranje zgrada, ništa ni nalik drami ili paraboli. Drugi svet u koji me je meskalin pustio nije bio svet vizija; on je postojao u onome što sam mogao da vidim otvorenih očiju. Velika promena odigrala se na području objektivnih činjenica. U odnosu na to, ono što se desilo mom subjektivnom univerzumu bilo je nevažno.

Uzeo sam meskalin u jedanaest. Sat i po kasnije sedeo sam u svojoj radnoj sobi i pomno posmatrao malu staklenu vazuu. U njoj su se nalazila samo tri cveta - rascvetala ruža po imenu Lepotica Portugalije, ružičaste boje koja je pri dnu svake latice postajala tamnija, toplija; veliki purpurno crveni i nežno žuti karanfil; i, bledoljubičast na kraju svoje slomljene stabljike, ponosni heraldički cvet perunike. Slučajno i nasumice odabrana, ova kitica cveća kršila je sva pravila dobrog ukusa. Tog jutra za doručkom primetio sam živahni nesklad njenih boja. Ali to više nije bilo važno. U tom trenutku nisam posmatrao neobični cvetni aranžman. Video sam ono što je Adam video u jutro svog stvaranja - čudo, tren za trenom, golog postojanja.

"Je li to prijatan prizor?" neko je upitao. (Tokom ovog dela eksperimenta razgovor je bio beležen na diktafonu, tako da sam kasnije mogao da osvežim sećanje na reči koje smo razmenili.)

"Ni prijatan ni neprijatan," odgovorio sam. "Jednostavno jeste."

Istigkeit - nije li to reč koju je Majster Eckhart voleo da koristi? "Jeststvo". Kao postojanje u platonskoj filozofiji - izuzev što je Platon, po svemu sudeći, načinio ogromnu, pa čak i grotesknu pogrešku time što je razdvojio postojanje od postajanja, te ga poistovetio sa matematičkom apstrakcijom Ideje. Nikada nije bio u stanju, jadnik, da vidi kiticu cveća što sija svojim sopstvenim unutrašnjim svetlom, i samo što ne podrhtava pod pritiskom značenja što je prožima; nikada nije bio u stanju da shvati da ono što ruža i perunika i karanfil tako snažno i jasno predstavljaju jeste ništa više, i ništa manje, od onoga što jesu - prolaznost koja je uprkos tome večni život, stalno nestajanje koje je istovremeno čisto postojanje, skup majušnih, jedinstvenih posebnosti u kojima, nekim neizrecivim, pa, ipak, očiglednim paradoksom, može da se vidi božanski izvor sveg postojanja.

Nastavio sam da posmatram cvetove, i u njihovom živom sjaju kao da sam uspeo da otkrijem kvalitativni ekvivalent disanja - ali disanja bez vraćanja na početnu tačku, bez oseka i plima što se stalno smenjuju, već samo ponavljani tok od lepote ka uzvišenoj lepoti, od dubljeg ka još dubljem značenju. Reči kao što su Ljupkost i Milost i Preobražaj pale su mi na um, i naravno da su značile i to, kao i mnogo šta drugo. Pogled mi je putovao od ruže do karanfila, od tog paperjastog usplamtelog sjaja do glatkih svitaka osetljivog ametista što su bili perunika. Božanska vizija, Sat čit Ananda, Biće-Svest-Blaženstvo - po prvi put sam razumeo, ne na planu reči, ne uz pomoć slabih nagoveštaja niti iz daljine, već jasno, tačno i u potpunosti, ono na šta se ti čudesni slogovi odnose. A potom sam se setio odeljka koji sam pročitao u jednom od Suzukijevih oglada. "Šta je Darma-telo Bude?" (Darma-telo Bude jedan je od izraza kojima se označava Um, Takvost, Praznina, Božanska Suština.) Pitanje je u zen manastiru postavio zbnjeni i znanja željan iskušenik. A uz spremnu nepovezanost kakvu bismo očekivali od jednog od Braće Marks, Učitelj odgovara: "Živa ograda na dnu vrta." "A čovek koji shvata tu istinu," pita sumnjičavo iskušenik, "šta je on?" Učitelj ga svojim štapom grubo raspali po ramenima i odgovari: "Lav zlatne grive."

Kad sam ovo pročitao, to je za mene predstavljalo samo besmislicu sa nejasnim naznakama značenja. Sada je sve bilo jasno kao dan, očigledno kao Euklid. Naravno da je Darma-telo Bude živa ograda na dnu vrta. Istovremeno, i ne manje očigledno, ono je i to cveće ispred mene, bilo šta na šta bih ja - ili, bolje, blaženi ne-ja, oslobođen na trenutak iz mog gušećeg zagrljaja - odlučio da bacim pogled. Knjige, na primer, koje su na zidovima moje radne sobe. Kao i cvetovi, i one su, kad ih pogledam, zračile jasnijim bojama, dubljim značenjem. Crvene knjige, kao rubini; smaragdne knjige; knjige uvezane u beli žad; knjige od ahata, akvamarina, žutog topaza; knjige od lazurnog kamena čija je boja bila tako jaka da se činilo da će da siđu sa polica ne bi li što bolje privukle moju pažnju.